

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Ernst Hoffman Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας. — Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμερικῆς. — Κ. Τριανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδός. — Χ. Τζωρτζόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Παν. Κανελλόπουλος. — Κωνσταντῖνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Θεσ/νίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1936

ΠΕΡΙ ΠΟΥΡΙΤΑΝΙΣΜΟΥ

ΥΠΟ

RALPH BARTON PERRY

Τακτικού καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Harvard
τῶν Ἑν. Πολιτ. τῆς Ἀμερικῆς.

Ὁ πουριτανισμὸς ἀνεκῆρξε μίαν ἀνωτάτην ἀξίαν— καὶ ἐπιμένει ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου αὐτῆς χαρακτῆρος. Τὶ ἀκριβῶς ἐσήμαινεν ἡ «σωτηρία» δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξηγήσωμεν ἐδῶ. Ἡ οὐσία εἶνε ὅτι ὁ πουριτανὸς ἔλαβεν ὑπὸ σοβαρὰν ἔποψιν τὴν σωτηρίαν, καὶ προὔτιθετο νὰ προσανατολίσῃ τὴν ζωὴν του ἀναλόγως. Κατόπιν ὅμως ἀνεκάλυπεν ὅτι ἡ ἰδικὴ του ἱεραρχικὴ τάξις τῶν ἀξιῶν δὲν συνέπιπτε πρὸς τὴν τάξιν τῆς φυσικῆς τοῦ ἀνθρώπου κλίσεως. Ἦτο ἀνάγκη νὰ τὰ κάμουν αὐτὰ τὰ δύο νὰ συμπίπτουν. Ὁ ἀληθὴς τρόπος τῆς ζωῆς δὲν ἦτο ἡ γραμμὴ τῆς ἐλάσσοнос ἀντιστάσεως, ἀλλὰ οὗτος θὰ ἐπραγματοῦτο μόνον διὰ τῆς πειθαρχίας, τῆς μεθόδου καὶ τῆς ἐπιμόνου ἀποφασιστικότητος.

Ἐπὶ αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς φάσεως τοῦ πουριτανισμοῦ θέλω νὰ συγκεντρώσω τώρα τὴν προσοχὴν— τοῦ πουριτανισμοῦ ὡς σοβαρᾶς ἀποφάσεως νὰ πραγματοποιήσῃ μίαν ἀφύσικον ἀλλὰ προκριθεῖσαν πνευματικὴν κατάστασιν διὰ τῆς ἐντάσεως τῆς θελήσεως, διὰ προπονήσεως, ἀσκήσεως καὶ αὐτο-εξετάσεως.¹⁾

Ὅσοι κρίνουν μὲ ἐπιείκειαν θὰ εἴπουν ὅτι ὁ πουριτανὸς εἶνε ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ ἠθικοῦ ζήλου. Εἰς τὰ ὄμματα ὀλιγώτερον συμ-

1) Φυσικὰ ἀναγνωρίζω ὅτι ἡ γενικὴ αὐτὴ ἰδέα δὲν ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πουριτανισμόν. Αἱ ἰδέαι τοῦ πουριτανισμοῦ εἶνε ἀποκλειστικῶς ἰδικαί του ὅσον ἀφορᾷ τὸ σχέδιον μᾶλλον παρὰ τὰ συστατικὰ αὐτοῦ μέρη. Π. χ. κατὰ τί διαφέρει ἡ εἰς ἑαυτὸν ἐπιβαλλομένη πειθαρχία τοῦ Ἰγνατίου Λογιόλα ἀπὸ τὴν τοῦ πουριτανοῦ; Ἡ ἀπάντησις, νομίζω, ἔγκειται εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς ἰδέας πρὸς μίαν ἰδιαιτέραν ἱερατικὴν ἢ μοναστικὴν ἀποστολήν· εἰς τὸν ἀποχωρισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τὴν ἰδέαν τῆς ἐκλογῆς κτλ.

παθῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων κριτῶν εἶνε οὗτος ἕνας δεξιότηνης τῆς ἠθικῆς, ἕνας ἠθικὸς σχολαστικός, ἢ ἕνα εἶδους ἠθικοῦ Ἡρακλέους τῆς χειρίστης περιόδου, ἔχων δυσαναλόγως ἀνεπτυγμένον τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ μυϊκὸν σύστημα.

Ὁ ἠθικὸς ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ προῆλθεν ἐκ τοῦ ἠθικοῦ αὐτοῦ δυαδισμοῦ. Εἰς τὸ σύστημα τῶν πεποιθήσεων τοῦ πουριτανοῦ ὑπῆρχον πλείονες τοῦ ἑνὸς δυαδισμοί, οἱ ὅποιοι συνέτρεχον εἰς τὸ νὰ παρουσιάσουν τὴν ζωὴν ὡς μίαν ἀντίθεσιν. Οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ οἱ κολασμένοι ἀποτελοῦν δύο ἀπολύτως κεχωρισμένας κατηγορίας. Ἐκαστος ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τὴν μίαν ομάδα ἢ εἰς τὴν ἄλλην, κανεὶς δὲ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνήκη καὶ εἰς τὰς δύο. Ὅποιος εἶχε σωθῆ, εἶχε σωθῆ ἐντελῶς καὶ ὅποιος εἶχε καταδικασθῆ εἰς τὴν κόλασιν ἦτο ἐντελῶς καταδικασμένος—μία δυαδικότης ὁμοία πρὸς ἐκείνην, ἢ ὅποια διαδραματίζει τόσον σπουδαῖον μέρος εἰς τὰς σημερινὰς περὶ ἠθικῆς κρίσεις, μεταξὺ ἐκείνων ποὺ εἶνε εἰς τὰς φυλακὰς καὶ ἐκείνων ποὺ εἶνε ἔξω αὐτῶν. Ἡ θεωρία τῶν Λουθηρανῶν περὶ τῆς δικαιώσεως διὰ τῆς πίστεως, συνεπήγετο, ἢ, ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐγέννα μίαν ἀκόμη δυαδικότητα, ἐφ' ὅσον δηλαδὴ ὑπῆρχεν ἢ δὲν ὑπῆρχεν ἕνα εἰδικὸν θρησκευτικὸν συμβεβηκὸς ὅποιον εἶνε ἐπὶ παραδ. ἢ «μεταστροφή». Ἡ ἔμφασις τὴν ὅποιαν ἔθετον οἱ Καλβινισταὶ ἐπὶ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ ἐδημιούργει καὶ ἄλλον δυαδισμὸν τουτ. μεταξὺ πράξεων ὑπακοῆς καὶ πράξεων παρακοῆς. Ὅταν ἡ θεωρία αὕτη συνεδυάσθη πρὸς τὴν παραδοχὴν τοῦ Εὐαγγελίου ὡς κωδηκοποιήσεως τῆς θελήσεως τοῦ θεοῦ, ἀνεφάνη μία νομικιστικὴ ἀντίθεσις μεταξὺ τελείως δικαίου καὶ τελείως ἀδίκου. Ἐὰν ὑπάρχη διάταξις, ἢ ὅποια νὰ ἀπαγορεύῃ τὴν κυκλοφορίαν ποδηλάτων ἐπὶ τοῦ πεζοδρομίου, οἱ δίκαιοι καὶ οἱ ἄδικοι διαχωρίζονται ὑπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ πεζοδρομίου. Ὅσοι παραμένουν κάτω αὐτοῦ εὐρίσκονται, ἐν σχέσει πρὸς τὴν εἰρημένην διάταξιν, ἐν τῷ δικαίῳ πλήρως.

Αἱ ἰδέαι αὗται τείνουν νὰ παρουσιάσουν τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἄδικον ὅπως τὸ μαῦρο καὶ τὸ ἄσπρο, σαφῶς δηλαδὴ κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων καὶ εὐνοοῦν τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀκρίβειαν: καθ' ἑαυτὰς ὅμως δὲν δημιουργοῦν δυναμικὴν ἀντίθεσιν. Ἡ δευτέρα αὕτη μορφή ἠθικοῦ δυαδισμοῦ ἔχει τὴν δημιουργικὴν αὐτῆς αἰτίαν πολὺ βαθύτερον

ρίζωμένην εἰς τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν καὶ γενικώτερον παρατηρουμένην εἰς τὰ συμβεβηκότα τῆς ἠθικῆς, τουτέστιν εἰς τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ θελήσεως καὶ ὀρέξεως. Ἐφοῦ ἡ ὀρθὴ ὁδὸς δὲν συμπύπτει κατ' ἀρχὴν πρὸς τὴν κλίσιν ἄφοῦ, κατὰ συνέπειαν, εἶνε δυνατόν εἰς οἵανδήποτε συγκεκριμένην στιγμὴν νὰ ἀπαιτήσῃ αὕτη ἀπόκλισιν ἀπὸ τὴν φυσικὴν κλίσιν, καὶ ἄφοῦ ἡ κλίσις εἶνε μία δύναμις, ἔπεται ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη μίας ἀντιστρόφου δυνάμεως διὰ τῆς ὁποίας νὰ καταστῇ, ἐν ἀνάγκῃ, δυνατόν νὰ ὑπερνικηθῇ ἡ κλίσις. Ἐκ τῆς αὐτῆς τῆς ὀρίξαν φύονται ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ἀντιλήψεις, περιγραφαὶ καὶ τρόποι τοῦ λέγειν εἰς τοὺς ὁποίους ἡ καλλιτέρα ζωὴ ἐμφανίζεται ὡς ἀγών, ὡς κατάκτησις, ὡς ὑπερνίκησις. Ἡ πνευματικὴ εὐεξία εἶνε κατόρθωμα καὶ ὄχι βιολογικὴ κληρονομία. Ἡ πνευματικὴ θεραπεία τοῦ ἀνθρώπου θὰ πραγματοποιηθῇ δι' ἐγχειρίσεως μᾶλλον παρὰ δι' ὑγιεινῆς ἢ διὰ φαρμάκων. Κάτι τι εἶνε ἀνάγκη νὰ καταστραφῇ. «Ὅποιος ἀγαπᾷ τὴν ζωὴν τοῦ θὰ τὴν χάσει, καὶ ὅποιος μισεῖ τὴν ζωὴν εἰς τὸν κόσμον τοῦτον θὰ διατηρήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν αἰωνιότητα».¹)

Ἡ ὁδὸς τῆς ἀρετῆς δὲν εἶνε μόνον ἀνηφορικὴ καὶ δύσκολος, ἀλλὰ καὶ στενὴ, —εὐκόλα δὲν τὴν εὐρίσκει κανεὶς καὶ εὐκόλα τὴν χάνει. «Διότι στενὴ ἡ θύρα καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὀλίγοι εἶνε οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν».²) Ὅχι μόνον ἀπαιτεῖται προσπάθεια ἀλλὰ ἡ προσπάθεια αὕτη πρέπει νὰ εἶνε διαρκῆς. Ποτὲ δὲν ἔρχεται στιγμὴ ὅπου ὁ χριστιανὸς στρατιώτης θὰ ἠμπορεῖ ἀκινδύνως νὰ χαλαρώσῃ τὴν προσοχὴν του. «Ἐπάρχει δρόμος πρὸς τὴν κόλασιν» εἶπεν ὁ Bunyan «καὶ ἀπὸ αὐτῶν ἀκόμη τῶν πυλῶν τοῦ Οὐρανοῦ».³) Ὁ Οὐρανὸς εἶνε ὑψηλὰ ἐπάνω καὶ ἡ Κόλασις εἶνε κάτω, εἰς ἓνα κόσμον εἰς τὸν ὁποῖον τὰ πράγματα φυσικὰ περιστρέφονται τὰ μὲν περὶ τὰ δέ, ἠθικῶς ὅσον καὶ φυσικῶς. Διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν κόλασιν δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ καταβάλλῃ κανεὶς κανένα κόπον—ἀρκεῖ νὰ λιποψυχήσῃ ἢ νὰ χάσῃ τὸ στερεὸν ἔδαφος του.

1) Κατὰ Ἰωάν. 12: 25.

2) Κατὰ Ματθ. 7: 14.

3) R. H. Tawney, Religion and the rise of Capitalism, σελ. 201.

Τὰ ἀνωτέρω ἀποτελοῦν μίαν ἥκιστα εὐπρόσδεκτον ἀλήθειαν τὴν ὁποίαν διεκήρυξαν ὅλοι οἱ ἠθικολόγοι, ἡ ὁποία ὅμως δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ καμμίαν αὐθεντίαν, εἴτε χριστιανικὴν εἴτε εἰδωλολατρικὴν. Οἱ πουριτανοί, ἐπειδὴ ἀπέδωκαν εἰς αὐτὰ τόσον μεγάλην προσοχὴν, κατέληξαν εἰς τὸ νὰ τὰ μεταβάλλουν εἰς σύμβολα, δὲν τὰ ἀνεκάλυψαν ὅμως αὐτά. Ἐκφράζουν τὸ γεγονός ὅτι τὰ πρωταρχικὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἀποτελεῖται μία ἐνάρετος ζωὴ ἀντιτάσσουν ὠρισμένην ἀντίστασιν εἰς τὴν μορφήν τὴν ὁποίαν ἡ ἀγαθότης ἐπιβάλλει εἰς αὐτά. Ἡ ἠθικὴ ζωὴ εἶνε ἡ μετατροπὴ εἰς ἀρμονικὸν σκοπὸν τῶν ὀρέξεων ἐκάστη ἐκ τῶν ὁποίων εἶνε πεπροικισμένη μὲ ἀνεξάρτητον καὶ ἰδίαν εἰς αὐτὴν ἰδιοτελεῖ κλίσιν. Ἡ κακία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἐμποδισθῇ ὅταν θὰ καθορίζεται ὁ σκοπὸς καὶ θὰ εἶνε ἀνάγκη νὰ μείνη παρεμποδισμένη ἐφ' ὅσον διατηρεῖται ὁ σκοπός. Ἡ θέλησις ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει τὸν σκοπὸν θέτει ὅρια εἰς μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ὀρέξεων καὶ τοποθετεῖ ταυτοχρόνως καὶ ἓνα φρουρὸν μὲ ὀδηγίαν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ὑπέρβασιν αὐτῶν. Διὰ νὰ ἀποτελέσῃ ὁ σκοπὸς ἓνα μόνιμον κέρδος τοῦ χαρακτῆρος εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπάρχῃ μία κρίσις ἡ ὁποία θὰ εἴπει, «Ὁχι», μία δύναμις ἡ ὁποία θὰ ἐπιβάλλει τὴν κρίσιν αὐτὴν καὶ μιὰ ὄρεξις ἡ ὁποία θὰ ὑπακούσει. Ὅτι ἡ ὄρεξις ὑπακούει ὄχι εὐχαρίστως, ἐξυπακούεται ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὀρισμοῦ τῆς καταστάσεως. Τὰ ἐπιβαλλόμενα ὅρια ἀποκλείουν αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν δρόμον τὸν ὁποῖον ἡ ὄρεξις καθ' ἑαυτὴν εἶνε ὑποχρεωμένη νὰ ἀκολουθήσῃ.

Μὲ ἄλλας λέξεις εἶνε βαρειά ἡ καλογηρικὴ τῆς ἠθικῆς. Διὰ νὰ μὴ νομισθῇ ὅμως ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶνε παραινέσεις ἐνῶ πρόκειται νὰ εἶνε ἀπλῶς περιγραφὴ, ἃς ἐξετάσωμεν καμμίαν γνωστὴν εἰς ὅλους καὶ καθημερινὴν ἀποψιν τῆς ζωῆς. Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ γενικὸς σκοπὸς τῆς ζωῆς ἀπαιτεῖ νὰ ἐγειρώμεθα, ἐπὶ παραδείγματι, καθ' ἐκάστην εἰς τὰς ἑξ τὸ πρωῖ. Ὁ σκοπὸς αὐτὸς προβλέπει καὶ περὶ ὕπνου θέτει ὅμως ὄριον εἰς αὐτόν. Ἐκ φύσεως δὲν εἴμεθα πλασμένοι σὰν ἓνα κουρδισμένο ξυπνητῆρι διὰ νὰ ἐξυπνήσωμεν αὐτομάτως εἰς τὰς ἑξ. Ὅταν εἴμεθα νέοι ὑπάρχουν πρωῖνὰ (παρὰ τὸ ποιητικώτατον πλάσμα κατὰ τὸ ὁποῖον νεότης καὶ αὐγὴ εἶνε συνοδοὶ) ὅπου κυριαρχεῖ ἀκατάσχετος ἐπιθυμία νὰ κοιμηθοῦμε καὶ μόνον νὰ κοιμηθοῦμε, νὰ κοιμηθοῦμε ἀκόμη, νὰ κοιμηθοῦμε ἐπ' ἄπειρον. Ἡ ὄρεξις

ψιθυρίζει: «ἀκόμη λιγάκι ύπνο, ἔτσι, ἓνα μικρὸ ύπνάκι, νὰ σταυρώσωμε λιγάκι τὰ χέρια γιὰ νὰ κοιμηθοῦμε». ¹⁾ Πρὸς τὴν ὄρεξιν αὐτὴν τὸ πρόγραμμα τῆς ἡμέρας εὐρίσκεται εἰς ἀσυμβίβαστον ἀντίθεσιν. Τὸ πρόγραμμα ἀπαιτεῖ νὰ ἐγκαταλείψωμε τὸ ζεστὸ αὐτὸ καὶ μαλακὸ κρεβάτι, νὰ διαλύσωμε τὴν ἐξαισίαν αὐτὴν τεμπελιά, νὰ ἀφήσωμε τὰ ἐλκυστικὰ αὐτὰ οὐδέδια καὶ νὰ κάμωμεν ἀπ' ὅλα τὰ δυνατὰ πράγματα τὰ πλέον δυσάρεστα τὴν στιγμὴν ἐκείνην. Δὲν εὐρέθη ἕως τώρα οὔτε θὰ εὐρεθῆ ποτὲ καμμία μέθοδος ἢ ὁποία νὰ ἐπιτρέπη εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ κίμη συγχρόνως καὶ τὰ δύο, νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν προορισμὸν του εἰς τὸν κόσμον καὶ νὰ κοιμηθῆ ἴσον πολὺ ὅσον θὰ ἔχει ἐπιθυμήσει νὰ τὸ κάμῃ εἰς τὰς πλέον ύπναλέας του στιγμάς.

Με τὸ νὰ μεγαλοποιήσῃ τὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῶν ὀρέξεων καὶ τῆς ἠθικῆς θελήσεως ὁ πουριτανισμὸς αὐτὸς ἀπλῶς ἀκολουθεῖ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν καὶ τὴν ἀπ' ἀμνημοιεύτου συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ύπνος, ὁ ἔρως, ἡ πείνα, ἡ δίψα ἔχουν ἕκαστον τὴν ἰδιάζουσαν εἰς αὐτὰ πρωταρχικὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἀνεξάρτητον ὁρμὴν τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν χάνουν. Οἷοσδήποτε ἠθικὸς κώδηξ, καὶ αὐτὴ ἀκόμη ἢ ἐλαχίστη καὶ στοιχειωδεστάτη φρόνησις, πρέπει νὰ ἀρχίσῃ με τὸ νὰ τὰ ὑποτάξῃ καὶ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐπ' αὐτῶν κυριαρχίαν. Εἶνε ἀντίθεσις ὁμοία πρὸς τὴν μεταξὺ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς ἀτομικὸν πλουτισμὸν καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ γενικοῦ καλοῦ, ἢ μεταξὺ τῆς μερίμνης ὑπὲρ τῶν ἐσωτερικῶν ἐθνικῶν συμφερόντων καὶ τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι τῆς ὅλης ἀνθρωπότητος. Παντοῦ, εἰς ὁποιονδήποτε ἐπίπεδον, ὑπάρχει μία ἀδράνεια ἢ μία ὁρμὴ τοῦ εἰδικοῦ δεδομένου συμφέροντος τὸ ὁποῖον χάριν γενικωτέρου τινὸς καὶ πλέον δικαιολογημένου σκοποῦ, εἶνε ἀνάγκη νὰ ὑπερνικηθῆ ἢ νὰ ὑποστῆ νέον προσανατολισμὸν. Αὐτὸ εἶνε χωρὶς περιστροφῆς τὸ ἀπλοῦν πικρὸν γεγονὸς τὸ ὁποῖον μᾶς διδάσκει ἡ πείρα — ἢ πλέον τετριμμένη, ἢ πλέον δυσάρεστος καὶ ἴσως ἢ βαθυτέρα ἀπὸ ὅλας τὰς ἠθικὰς ἀληθείας.

Κατὰ ταῦτα ὁ ἠθικὸς δυαδισμὸς τοῦ πουριτανοῦ τείνει νὰ προσλάβῃ δύο μορφάς: ἓνα σαφῆ γραμμικὸν χωρισμὸν μεταξὺ δικαίου καὶ ἀδίκου, καὶ μίαν δυναμικὴν ἀντίθεσιν μεταξὺ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς καὶ

1) Παροιμίαι 6: 10.

τῆς ἠθικῆς θελήσεως. Ὅμοίως καὶ ὁ ἠθικὸς ζῆλος τοῦ πουργιανοῦ προσλαμβάνει δύο μορφάς: ἀφ' ἑνὸς μὲν καθαρότητα, ἀκριβείαν, ἀκριβολογίαν, αὐστηρότητα, τάσιν πρὸς τελειοποίησιν καὶ ἀφ' ἑτέρου προσπάθειαν, δύναμιν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν, ἐπιμονήν. Ἄς ἐξετάσωμεν μίαν ἐκάστην ἐξ αὐτῶν.

Ἡ ὀνομασία τοῦ πουργιανοῦ ἐνέχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἦτο οὗτος καθαρολόγος· εἶχε δηλονότι σαφῶς καθωρισμένα μέτρα ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων ἔκρινε τὸν ἑαυτὸν του. Ἐὰν π. χ. ὁ βαθμὸς του ἦτο πενήτηκοντα ἐπὶ κλίμακος ἑκατόν, δὲν συνεχαίρετο τὸν ἑαυτὸν του διότι ἔφθασε τόσον ὑψηλά, ἀλλὰ κατεδίκαζεν τὸν ἑαυτὸν του διότι ἔπεσε τόσον κάτω. Ἦθελε πάντοτε νὰ φθάνη τὴν τελειότητα διότι, ὅπως εἶδομεν, ἀντελαμβάνετο τὴν ἠθικὴν ζωὴν κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν τελειότητα. Τὴν ἀφορμὴν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ περὶ σωτηρίας παρέχει ἡ ἁμαρτωλὴ κατάστασις τοῦ ἀνθρώπου, κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν ἕκαστον πλάσμα εὐρίσκεται ἅμα τῇ γεννήσει του. Ἐὰν ὁμως σωθῇ, ἡ σωτηρία του ἀρχίζει ὑπὸ κάποιαν ὀρισμένην ἔννοιαν καὶ εἰς κάποιον χρόνον διαρκούσης τῆς ἐπιγείου αὐτοῦ ὑπάρξεως. Εἶνε ἀλήθεια ὅτι δὲν δικαιώνεται διὰ ἔργων οὔτε τελειοποιεῖται εἰς τὰ ἔργα. Παραμένει ἀσθενὴς καὶ φθαρτός. Μολαταῦτα δικαιώνεται. Δικαιώνεται δι' ἐκείνου τὸ ὁποῖον καλεῖται «πίστις»· τὸ τοιοῦτον δὲ σημαίνει ὅτι δι' ὅλης του τῆς καρδίας δέχεται τὴν προσφορὰν τοῦ Θεοῦ καὶ ἔχει ἀπόλυτον πεποίθησιν εἰς αὐτήν, ταυτοχρόνως δὲ ἀποκρούει οἵανδήποτε πρότασιν τῶν ἀντιθέτων. Ἴδου μία σιάσις εἰς τὴν ὁποίαν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ ὁ γνώμων τῆς καθαρότητος καὶ τὴν ὁποίαν ὁ ἀνθρώπος εἶνε ἱκανὸς νὰ φθάσῃ.

Ἡ σπουδαιότερα συνέπεια, ἀπὸ πρακτικῆς ἀπόψεως, τῆς πίστεως, εἶνε ἡ ὑπακοὴ εἰς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ λόγος τοῦ Θεοῦ εὐρίσκεται σαφέστατα καταχωρισμένος εἰς τὰ Εὐαγγέλια. Ἦ καὶ ἂν ἀκόμη πράγματι δὲν εἶνε ἐντελῶς σαφές, φαίνεται σαφές ἅμα γίνῃ γενικῶς παραδεκτὴ μία ὀρισμένη αὐτῶν ἐρμηνεία. Ἄλλως τε τὸ Εὐαγγέλιον δὲν ζητεῖ ἀδύνατα πράγματα. Ἦ καὶ ἂν ζητῇ, μερικαὶ τοῦλάχιστον ἀπὸ τὰς ἐντολάς του εἶνε δυναταί· ἐντὸς δὲ τῶν ὀρίων τούτων εἶνε δυνατὸν νὰ ἐλπίσῃ κανεὶς ὅτι ἡ εὐσέβειά του θὰ εἶνε ἀπόλυτος· εἶνε τ. ἔ. δυνατὸν νὰ ἐκτελέσῃ ἀκριβῶς ὅ,τι ἐπιτάσσουν αἱ

ἐντολαὶ αὐταὶ καὶ εἶνε δυνατόν νὰ ἀποφύγη ὅ,τι ἀκριβῶς ἀπαγορεύουν. (1) Εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι ὑπάρχει ἠθικὴ ἀλήθεια εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτὴν τῆς τελειοποιήσεως, καὶ ὅταν ἀκόμη ἐμφανίζεται ἐντελῶς ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς περιβάλλον. Ἐνωρίτερα ἢ ἀργότερα θὰ ὑπάρξει ὁ δυαδισμὸς τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μωμμωνᾶ καὶ θὰ εἶνε ἀδύνατον νὰ δουλεύη κανεὶς καὶ τοὺς δύο. Ἐνωρίτερον ἢ ἀργότερον θὰ ὑπάρξει Θεός, τὸν ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀγαπήσῃ κανεὶς καθαρῶς μετ' ὅλην τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὸ πνεῦμα του. Ἡ ἠθικὴ ἀλήθεια δὲν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ ἀκριβὲς ἀντικείμενον τῆς πίστεως καὶ τῆς ὑπακοῆς. Αὕτη σημαίνει ὅτι ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶνε ὁ ἀνώτατος σκοπὸς τὸν ὁποῖον παραδέχεται κανεὶς, μόλις ὡς γίνῃ οὗτος παραδεκτὸς καὶ ἐφ' ὅσον διατηρεῖ τοὺς τίτλους τῆς ἀπολύτου ὑπεροχῆς του, δικαίως ἀπαιτεῖ πλήρη καὶ ἀπεριόριστον ὑπακοήν. Εἰς κάθε ἠθικὴν ἱεραρχίαν, περιλαμβάνεται αὐτομάτως καὶ ἡ ἔννοια σταθερότητος ἢ ἄνευ ὅρων παραδοχῆς, καθὼς καὶ τελείας πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀκρίβειαν ἢ ἀκριβολογίαν, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν ἐντολῶν σημαίνει τὴν ἀποκρυστάλλωσιν αὐτῶν εἰς συγκεκριμένας καὶ εὐρέως στερεοτυπωμένας συνηθείας. Ἡ ἄσκησις τῆς ἀρετῆς καθ' οἷονδήποτε ἠθικὸν κώδικα εἶνε ἀδύνατος ἐφ' ὅσον ἡ ἀρετὴ δὲν μετατρέπεται εἰς εἰδικοποιημένους κανόνας πρὸς τοὺς ὁποίους νὰ πρέπει νὰ συμμορφοῦται κανεὶς κατὰ γράμμα. Ἀναμφιβόλως εἶνε σπουδαῖον νὰ μὴ συγχέεται ἡ γενικωτέρα ἀρετὴ πρὸς τοὺς εἰδικωτέρους κανόνας, εἰς τρόπον ὥστε οἱ τελευταῖοι οὗτοι νὰ μὴ παύσουν νὰ εἶνε δεκτικοὶ βελτιώσεως. Ὅταν ὁμως κώδηξ τις ἐφαρμόζεται πραγματικῶς, ὁ πράττων συμμορφοῦται κατὰ γράμμα πρὸς τοὺς ὅρους ὁρισμένου τινὸς τύπου. Ἀπὸ τῆς γενικευμένης ταύτης ἀπόψεως ὁ ἱππότις, εἶνε ἐξ ἴσου λεπτολόγος ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας τῆς εὐγενείας του ὅπως καὶ ὁ πουριτανὸς εἰς τὰ τῆς τηρήσεως τοῦ σαββάτου.

Πρὸς τούτοις ὑπάρχουν ὁρισμένου εἴδους ἀρεταί, εἰς τὰς ὁποίας ἡ μόνη ἀρετὴ συνίσταται εἰς τὴν αὐστηράν ἢ κατὰ κατὰ γράμμα τή-

1) Διὰ τὴν καζουϊστικὴν τῶν πουριτανῶν ἰδ. Edw. Dowden, Puritanism and English Literature, 19—20.

ρησιν αὐτῶν. Τοιαύτη ἐπὶ παραδείγματι εἶνε ἡ ἀρετὴ τῆς ἀκριβείας (ὡς πρὸς τὴν ὥραν). Ἡ ἀρετὴ τοῦ κανόνος τούτου ἔγκειται εἰς τὸ νὰ καθιστᾷ δυνατόν εἰς δύο ἢ πλείότερα πρόσωπα ἔχοντα τὴν τοιαύτην πρόθεσιν νὰ συναντηθοῦν εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. Τὸ τοιοῦτον, ὡς ἐννοεῖ κανεὶς εὐκόλως, ἀποτελεῖ μίαν δυνατότητα ἢ ὁποία εἶνε εἰς τὴν βάσιν πολλῶν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐπιτευχθέντων ἀποτελεσμάτων. Λοιπόν, ἡ ἀκρίβεια αὕτη δὲν ὑπάρχει καθόλου ἐὰν δὲν τηρηθῇ ἀπολύτως. Ἐδῶ δὲν πρόκειται περὶ περιπτώσεως εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἐπικαλεσθῇ κανεὶς τὸ πνεῦμα μᾶλλον ἢ τὸ γράμμα τοῦ νόμου. Ἐὰν ἐχρησιμοποιοῦντο χρονόμετρα καὶ ὑπελογίζοντο αἱ ὥραι καὶ τὰ λεπτὰ δὲν θὰ εἶχε κανεὶς τὸ συναίσθημα ὅτι ὑπεβιβάσθη ἡ ὅλη ὑπόθεσις.

Ἡ ἀκρίβεια ὅμως εἶνε ἀπλῶς μία περίπτωσις μίας μεγάλης κλάσεως. Ὅλοι αἱ ἀπὸ κοινοῦ γινόμενα ἀνθρώπινα προσπάθειαι ἔχουν μέσα των ἓνα ὠρισμένον συμβατικὸν χαρακτῆρα. Ἐξαρτῶνται ἀπὸ μίαν ὀρεγμένην καὶ ὠρισμένην ὑπὸ ἐκάστου ἐκ τῶν μερῶν γενομένην ὑπόσχεσιν εἰς τὴν ὁποίαν ἐμμένουν οὗτοι ἀκριβῶς. Ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ ὅρου ὅτι ἕκαστον ἄτομον λέγει ἀκριβῶς ὅτι ἐννοεῖ, ὅτι τὰ ἄλλα ἄτομα τὸ ἐννοῦν καὶ ὅτι ὅλα τὰ ἄτομα συμμορφώνουν τὴν ἐνέργειάν των πρὸς ἐκεῖνο τὸ ὅποιον εἶπον ὅτι ἐννοοῦν. Ἐὰν ὅμως εἶνε δυνατὰ ἀνθρώπινα σχέσεις ἔχουσαι χαρακτῆρα κάπως πλέον ἀκατάστατον τοῦτο συμβαίνει ἐπειδὴ ὑπάρχουν κάπου ἀνθρώποι ἐκτάκτως εὐσυνείδητοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκεῖνοι ἐξαρτῶνται οἷονεὶ παρασιτικῶς. Ὁ κανὼν εἶνε προφανῶς μία συμπεριφορὰ ἐκείνου ἀκριβῶς τοῦ χαρακτῆρος διὰ τὸν ὅποιον ὁ καυμένος ὁ πουριτανὸς τόσον γενικῶς κατηγορεῖται.

Τώρα ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἠθικὴν πίεσιν ὁ πουριτανὸς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην μιᾶς ἱκανῆς αὐταρχικῆς θελήσεως ἢ ὁποία θὰ εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ τὴν πραγματοποιήσῃ διὰ ἐκτάκτων καὶ συστηματικῶν προσπαθειῶν, διὰ μεθοδικῆς ἀσκήσεως καὶ πειθαρχίας.

Ἡ λατρεία αὕτη τῆς δυνάμεως τῆς θελήσεως, ἢ θέλησις αὕτη πρὸς ἀπόκτησιν θελήσεως, ἢ χρῆσις αὕτη τῆς θελήσεως πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ἐνισχύσεως τῆς θελήσεως εἶχε παρὰ τοῖς πουριτανοῖς ὡς αἰτίαν ἓνα φόβον, ὁ ὁποῖος ἐκ πρώτης ὄψεως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ θεω-

ρηθῆ ὡς ἀσυμβίβαστος πρὸς τὰς βασικὰς θεωρίας καὶ ἀρχὰς τῆς πουριτανικῆς θεολογίας. Τὸ ἐὰν οἰοσδήποτε ἄνθρωπος ἐπρόκειτο νὰ σωθῆ ἢ νὰ καταδικασθῆ ἦτο ἀποφασισμένον πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ἀναλόγως τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τίποτε δὲν ἦτο κλέον δυνατὸν νὰ γίνῃ ὡς πρὸς αὐτό. Διατὶ λοιπὸν νὰ στενοχωρεῖται ὁ πουριτανὸς διὰ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰς ἀρχὰς του, εὕρισκετο ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμία νὰ ἐπηρεάσῃ; Διατὶ νὰ ἐνδιαφέρεται τόσο πολὺ διὰ τὴν κατάστασιν τῆς θελήσεώς του ἀφοῦ ἐσώζετο ἀπὸ τὴν πίστιν του καὶ ὄχι ἀπὸ τὰ ἔργα του;

Αἱ ἀντιρρήσεις ὅμως αὐταὶ εἶνε καθαρῶς ἀκαδημαϊκαί. Ἐμβῆτε εἰς τὴν θέσιν τοῦ πουριτανοῦ καὶ δὲν θὰ αἰσθανθῆτε καμμίαν ἀσυνέπειαν. Εἴτε θὰ εἰσθε μεταξὺ τῶν ἐκλεκτῶν διὰ νὰ φανερωθῆ ἡ εὐσπλαχνία τοῦ θεοῦ, ἢ θὰ ἔχετε καταδικασθῆ διὰ νὰ ἐκδηλωθῆ ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ. Ἐπὶ τῇ προϋποθέσει ταύτῃ δὲν θὰ ἐπιθυμούσατε νὰ γνωρίζετε ποῖον ἐκ τῶν δύο συμβαίνει; Εἶδε ποτὲ κανεὶς ἓναν ὑποψήφιον βουλευτὴν νὰ εἶνε ἀδιάφορος κατὰ τὴν νύκτα τῶν ἐκλογῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος αὐτῶν καίτοι γνωρίζει καλῶς ὅτι τοῦ εἶνε ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ ἀποτέλεσμά των; Δὲν εἶνε καθόλου παράδοξον, ἐπὶ παραδείγματι ὅτι ὁ Cotton Mather, ἔζησεν ὡς ἐκφράζεται ὁ ἴδιος, «ἐφαρμόζων συστηματικῶς τὴν Αὐτο-ἐξέτασιν ἢ ὅτι μετὰ πολλῆς προσοχῆς ἠρεῦνα μήπως ὑπάρχουν ἐκεῖνα τὰ ὅποια ἀπεκάλει τὰ Σημεῖα ἐνὸς πράγματι κεκλημένου προσώπου». Μίαν ὠρισμένην ἡμέραν, κατὰ τὸ τεσσαρακοστὸν τρίτον ἔτος τῆς ἡλικίας του, ἤρχισε «μὲ τὸ αἶσθημα ἐνὸς παραδοξωτέρου καὶ πλέον εὐχαρίστου Μέτρου Ἐκτιμήσεως» ἀπὸ τὸ σύννηθες νὰ ἀπαριθμῆ τὰ εὐνοϊκὰ δι' αὐτὸν συμπτώματα,—οἷον λύπην διὰ τὰς ἁμαρτίας, εὐσπλαχνίαν διὰ τοὺς ἐχθρούς του—καὶ ἠρώτησεν ἑαυτὸν «ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος εὕρισκεν ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του τὰ Σημεῖα ταῦτα, δὲν θὰ εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ συμπεράνῃ ὅτι εἶχεν ἤδη ὑποδειχθῆ διὰ τὴν Πολιτείαν τοῦ Θεοῦ;»¹⁾ Ἡ στάσις αὕτη τοῦ Mather δὲν ὠφείλετο καθ' ὀλοκληρίαν εἰς περιέργειαν. Ἀναμφιβόλως προσπαθοῦσε διὰ νηστειῶν, διὰ συντριβῆς τῆς καρδίας, διὰ ταπεινώσεων καὶ ἐξουδενώσεων, διὰ

1) Ἡμερολόγιον τοῦ Cotton Mather, 1911, σελ. 15, 510, 515, 516. (Mass. Hist. soc. Collections, Seventh Series, Τόμ. VII.

παρακλήσεων καὶ παιδεύσεων,¹⁾ νὰ δημιουργήσῃ τὰ συμπτώματα αὐτὰ ὅσον καὶ νὰ τὰ εὔρη. Ἄλλὰ ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὶ εἶνε τὰ συμπτώματα αὐτὰ δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ παράδοξον εἰς τὴν ἐνέργειάν του. Ἐὰν ἔχει καιεὶς ἢ δὲν ἔχει ἓνα ὠρισμένον βαθμὸν φυσικῆς δυνάμεως εἶνε δυνατόν νὰ ἐξευρεθῇ τοῦτο μὲ τὸ νὰ σηκώνη ἓνα ὠρισμένον βάρος εἰς ὠρισμένον ὕψος. Ἐὰν θέλη καιεὶς νὰ τὸ ἐξελέγξῃ θὰ δοκιμάσῃ νὰ σηκώσῃ τὸ βάρος. Ἐὰν πιστεύῃ καιεὶς ὅτι ἡ ἱκανότης τοῦ νὰ σηκώσῃ τὸ βάρος εἶνε ἀπόδειξις πλήρους ὑγείας, ἢ δὲ πρὸς τοῦτο ἀνικανότης εἶνε ἀπόδειξις θανατηφόρου ἀσθενείας τότε θὰ καταβάλλει πᾶσαν προσπάθειαν νὰ τὸ σηκώσῃ διὰ νὰ πείσῃ τὸν ἑαυτὸν του περὶ ἐκείνου τὸ ὁποῖον προτιμᾷ νὰ πιστεύῃ. Οὕτω καὶ εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν· Ἄφοῦ ἡ ῥαθυμία, ἡ ἀμέλεια, ἡ ἀκηδεΐα, ἡ χλιαρότης, ἡ τυπικότης, ἡ σκληρότης, ἡ ἀκολασία ἦσαν τὰ συμπτώματα ψυχικοῦ θανάτου,²⁾ ἦτο πολὺ φυσικὸν ἓνας ἀνήσυχος ἄνθρωπος, ὅπως ὁ Cotton Mather, νὰ προσεπάθῃ νὰ ἀποδείξῃ τὰ δικαιώματά του ἐπὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς παρουσιάζων τὰς ἀντιθέτους ιδιότητας. Ἡ ἱκανότης του νὰ «ἀνταποκριθῇ» εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ Θεοῦ νὰ τὸν καλέσῃ,³⁾ θὰ ἀπετέλει τὴν ἀπόδειξιν, πὺν τόσον ἐπιθυμοῦσε, ὅτι πράγματι ἐκλήθη.

Μὲ ἄλλας λέξεις ὁ πουριτανὸς κατεγίνετο μὲ τὸ νὰ δοκιμάσῃ τὰς δυνάμεις του. Τὸ ζήτημα: «Ἐχω τὴν δύναμιν;» θὰ ἐξηλέγχετο διὰ τῆς πείρας μὲ τὸ νὰ δοκιμάσῃ· καὶ ἐφ' ὅσον ἐδοκίμαζε περισσότερον ὑπῆρχε πιθανότης ἢ ἀπάντησις νὰ εἶνε καταφατική, ὅπως ἄλλως τε τὸ ἠλπίζεν ὅτι θὰ ἐγίνετο. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶχε διττὴν αἰτίαν· πρῶτον τὴν περιέργειαν ὡς πρὸς τὸ τελικὸν ἀποτέλεσμα καὶ δεύτερον μίαν ἐπιθυμίαν ὡς πρὸς τὴν φύσιν του.

Διὰ νὰ τελειοποιήσῃ καὶ ἀποδείξῃ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ δύναμιν ὁ πουριτανὸς ἤρχισε συστηματικῶς νὰ ἐξασκεῖται ἀκριβῶς ὅπως τὴν σήμερον οἱ νέοι ἀρχίζουν διὰ νὰ διακριθοῦν εἰς τὰ σπόρ.

Ἐνας ἀμερικανὸς μαθητῆς τοῦ σχολείου τὸν ὁποῖον ἐγνώρισα ἀποφάσισε νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸν δρόμον μεθ' ὑψηλῶν ἐμποδίων, ὅχι ὅμως

1) Αὐτόθι σελ. 510—511.

2) Αὐτόθι. Μέρος I, σελ. 15, 22, 28.

3) Καλβῖνος, Institutes, 1816, 2, σελ. 161.

διὰ νὰ φθάσῃ μέχρι συνηθισμένου τινὸς σημείου ἀλλὰ διὰ νὰ γίνῃ ὁ πρῶτος εἰς τὸ ἀγώνισμα αὐτό. Ἐτοποθέτησεν ἐπάνω εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ τὴν φωτογραφίαν τοῦ Nuzipi, τοῦ φινλανδοῦ ἐκείνου ὁ ὁποῖος κρατοῦσε τὸ ρεκόρ τοῦ δρόμου. Τὴν φωτογραφίαν αὐτὴν τὴν ἐκύτταζε κάθε πρωτὶ ἕως ὅτου τὸ πρόσωπό του προσέλαβε τὴν ἀγρίαν ἐκείνην ἔκφρασιν ἣ ὁποία δεικνύει ἀδάμαστον καὶ ἀκατάσχετον ἀποφασιστικότητα. Αὐτὸ ἦτο ἡ προσευχὴ του. Ἐπαυσε νὰ τρώγῃ γλυκύσματα καὶ νὰ καπνίζῃ καὶ ἔτρωγε καὶ ἔπινε μόνον ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ μετατραπῇ εἰς ἐκείνους τοὺς ἰστούς τοῦ σώματος οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦνται εἰς τὸ ἀγώνισμα τοῦ δρόμου μεθ' ὑψηλῶν ἐμποδίων. Αὐτὴ ἦτο ἡ νηστεία του. Ἐκινόνισε τὰς διακοπὰς του, τὰς φιλίαις του, τὰς σπουδὰς του, τὰς ὥρας τοῦ ὕπνου του, τὰς διασκεδάσεις του, κατὰ τὸν τρόπον ὁ ὁποῖος, ὡς ἐνόμιζε, θὰ ἠῦξανε τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀντοχὴν του. Καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐξυγίζετο καὶ ἐδοκίμαζε τὸν ἑαυτὸν του. Βραδέως ἀλλὰ σταθερῶς ἠλάττωνε τὸν χρόνον κατὰ κλάσματα τοῦ δευτερολέπτου, μὲ τὴν διαρκῶς αὐξάνουσαν πεποίθησιν ὅτι ἦτο εἷς ἐκ τῶν ἐκλεκτῶν.

Ἄς ἐξετάσωμεν τώρα ἓνα ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ διακεκριμένους μας πουριτανούς, τὸν Jonathan Edwards.

Νέος ἀκόμη, μόλις ὡς ἔλαβε τὸ δίπλωμά του ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Yale εἰς ἡλικίαν δέκα ἐπτὰ ἐτῶν, ἤρρισε νὰ ἀσκεῖται διὰ νὰ τελειοποιηθῇ εἰς τὴν εὐσέβειαν. Ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν κατέγραφεν εἰς ἡμερολόγιον τὴν πορείαν τῶν ἀσκήσεων πού ἠκολούθει. Ἴδου μερικὰ ἀποσπάσματα :

Ἀπόφασις ἀριθ. 5. «Νὰ μὴ χάνω ποτὲ οὔτε μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὸν χρόνον μου ἀλλὰ πάντοτε νὰ τὸν χρησιμοποιῶ πρὸς καλλιτέρευσιν κατὰ τὸν ἀποτελεσματικώτερον δυνατόν τρόπον.

Ἀπόφασις ἀριθ. 22. «Νὰ προσπαθῆσω νὰ ἀποκτήσω δι' ἑμαυτὸν εἰς τὸν ἄλλον κόσμον, τὴν περισσοτέραν δυνατὴν εὐτυχίαν πού μοῦ εἶνε δυνατόν, μὲ ὅλην τὴν δύναμιν, ἰσχύν, ἔντασιν καὶ δομήν, καὶ μὲ βίαν ἀκόμη, τὴν ὁποίαν ἔχω ἢ τὴν ὁποίαν θὰ κατορθώσω νὰ ἀποκτήσω, καθ' οἷονδήποτε δυνατόν καὶ νοητὸν τρόπον».

Ἀπόφασις ἀριθ. 38. «Κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Κυρίου νὰ μὴ εἶπω ποτὲ τίποτε τὸ διασκεδαστικὸν ἢ τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ γέλωτα».

Δευτέρα, 24 Δεκεμβρίου 1722. «Ἀπεφάσισα νὰ ἐξετάζω εἰς τὸ τέλος ἐκάστου μηνός, πόσας φορὰς παρέβην τὰς ἀποφάσεις, νὰ ἴδω ἐὰν αὐξάνουν ἢ ἐλαττοῦνται, ἀρχίζοντας ἀπὸ σήμερον, καὶ νὰ ὑπολογίσω ἐξ αὐτοῦ τὸν καθ' ἑβδομάδα λογαριασμόν, τὴν κατὰ μῆνα αὕξησιν καί, ἐκ τοῦ συνόλου τούτου, τὴν ἐτησίαν αὕξησιν ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέραν τοῦ ἔτους».

Σάββατον ἑσπέρα, 5 Ἰανουαρίου. 1723. «Τὴν ἑβδομάδα αὐτὴν ὁ ἑβδομαδιαῖός μου λογαριασμός ὑπῆρξε δυστυχῶς πολὺ χαμηλός: — καὶ ποῖοι εἶνε οἱ λόγοι τούτου... Ἀποφασίζεται ὅτι ὑπῆρξα ἀμελής εἰς δύο πράγματα: — διότι δὲν ἔδειξα ἀρκετὴν προσπάθειαν εἰς τὴν ἐργασίαν μου καὶ διότι δὲν προσηλώθην εἰς θρησκευτικὰς σκέψεις».

Ἡμέρα Σαββάτου πρωτῆ, 12 Μαΐου. «Ἐχασα τὴν εὐχαρίστησιν τὴν ὁποῖαν εἶχα πρὸ πέντε ἢ ἕξ μηνῶν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Γραφῶν καὶ ἄλλων καλῶν βιβλίων». Ἀποφασίζεται, ὅταν θὰ εὕρισκω ἐν ἑμαυτῷ τὴν ἐλαχίστην διάθεσιν πρὸς ἄσκησιν τῆς καλῆς φύσεως, τότε θὰ καταβάλω περισσοτέρας προσπάθειας διὰ νὰ ἔχω φύσει καλὰ αἰσθήματα.

Ἐκ τοῦ ἡμερολογίου τούτου θὰ συμπεράνει κανεὶς εὐκόλως ὅτι ὁ νέος Jonathan Edwards εἶχε στερεὰν ἀπόφασιν νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀποκτήσῃ τελείαν ἐπιβολὴν καὶ ἔλεγχον ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του διὰ τῆς ἀσκήσεως τῆς θελήσεώς του. Ἀνέθετεν ἐπίτηδες εἰς τὴν θέλησίν του δύσκολα ἔργα ἀκριβῶς ὅπως γυμνάζει κανεὶς τὸ σῶμα του χρησιμοποιοῦν ἀνταγωνιστικὸς μῦς. Ἐκαμεν ἔργον του τὴν ἠθικὴν ἀρετὴν, ἔμετροῦσε τὸν ψυχικόν του σφιγμόν, καὶ τὸ ψυχικόν του βάρος καὶ κατέγραφε τὴν ψυχικὴν του ἐπίδοσιν.

Ὅποιος θέλει νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς νόμους τῶν πουριτανῶν τοὺς σχετικoὺς πρὸς τὴν πολυτέλειαν καὶ τὴν τήρησιν τοῦ σαββάτου, τοὺς καλούμενους κυανοὺς νόμους (blue laws) θεωρῶν αὐτοὺς ὡς ἀνεξαρτήτους κρίσεις περὶ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, ἀσφαλῶς θὰ τοὺς παρεξηγήσει. Ἀποτελοῦν μίαν δίαιταν ἀποχῆς ἢ ὁποῖα ἔχει ὡς σκοπὸν νὰ ἀπελευθερώσῃ τὴν θέλησιν ἀπὸ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ἐπιβολήν. Εἶνε αἱ κοινωνικαὶ ἐκδηλώσεις ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὁ Καλβῖνος περιγράφει ὡς τὴν «πλέον μελετημένην προσπάθειαν διὰ νὰ ἀπελευθερωθῶμεν ἀπὸ τὰ δεσμὰ» τοῦ κόσμου καὶ τῆς σαρκός.¹⁾ Τὸ κακὸν τοῦ νὰ παίζει κανεὶς χαρτιά, τοῦ νὰ χορεύῃ ἢ νὰ ἐπιδίδεται εἰς ἄλλα ταιαῦτα

1) Institutes, Βιβλ. III κεφ. IX, § 2.

μὴ σοβαρὰ πράγματα, δὲν εἶνε ἐσωτερικὸν τοιοῦτον, κείμενον ἐν τῇ φύσει τῶν ἀσχολιῶν αὐτῶν, οὔτε εἶνε δυνατὸν νὰ τὸ εὔρωμεν εἰς τὰς ἀμέσους αὐτῶν συνεπείας. Οὔτε ἐξ ἄλλου ὑπάρχει κανεὶς λόγος διὰ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ πουριτανὸς ἀπέδιδε κακὰς σκέψεις εἰς ἀθῶα πνεύματα. Ἡ ἰδέα τοῦ ἦτο ὅτι ἡ πνευματικὴ μας πρόοδος ἀποτελεῖ ἐγχείρημα ἀμφιβόλου ἐκβάσεως συνοδευόμενον ἀπὸ πολλοὺς κινδύνους καὶ ἐκτεθειμένον εἰς πολλὰς παγίδας. Δὲν ἤθελε συνεπῶς νὰ διακινδυνεύσῃ τίποτε. Ἐχαρακτήρισε λοιπὸν ὡς πειρασμοὺς καὶ ἀντέστη εἰς ἐκείνας τὰς πράξεις αἱ ὁποῖαι κατὰ τοὺς χρόνους καὶ τοὺς τόπους ἐκείνους ἐθεωροῦντο ὅτι ἀντεπροσώπευον κατ' ἐξοχὴν ὑποχώρησιν εἰς τὰς ὀρέξεις, ὅπως ὁ πουριτανὸς τῆς σήμερον θὰ ἐθεώρει τοιαύτας τὰς συγκεντρώσεις διὰ νὰ πάρουν τὴν μαστίχα κτλ. Ἡτοιμάζετο διὰ τὸν ἀγῶνα ἀποκόπτων ἐντελῶς τοὺς κοσμικοὺς του δεσμούς· ἔκαμεν οἰκονομίας εἰς τὸ πνευματικὸν ἐνεργητικὸν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ἐκ τῶν ὀρέξεων γεννωμένων ὑποχρεώσεων· ἐνίσχυε τὴν θέλησίν του παραιτούμενος πάσης ἐπεικειίας.

Δυνατὸν νὰ ἀντεῖπη κανεὶς ὅτι ὁ ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ, ἡ θέλησις πρὸς τελειοποίησιν, ἢ ἡ λατρεία τῆς δυνάμεως ἦσαν δυσανάλογα πρὸς τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Πολλοὶ ἔχουν τὸ συναίσθημα ὅτι ὁ ἀμερικανὸς ἀθλητῆς τὸ παρακάνει. Παραβιάζει τὸν κώδικα τῶν ἐρασιτεχνῶν κατὰ τὸ πνεῦμα του καὶ ὄχι κατὰ τὸ γράμμα του. Ὡς ἐκ τῆς ἐντατικῆς τούτου προσπαθείας νὰ ὑπερβῇ ὅλας τὰς ἐπιδόσεις καὶ νὰ νικήσῃ τοὺς ἀντιπάλους του μεταβάλλει εἰς κύριον ἔργον ἐκεῖνο πού ἐπρόκειτο νὰ εἶνε ἀπλῆ παιδιὰ. Θέτει εἰς δυσάρεστον θέσιν ἐκείνους οἱ ὁποῖοι οὔτε τὴν κλίσιν οὔτε καὶ τὸν καιρὸν ἔχουν νὰ ἀσχοληθοῦν τόσον σοβαρῶς μὲ τὰ διάφορα παιγνίδια. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε τὸ αἶσθημα πού ἔχει ὁ πολὺς κόσμος ἀπέναντι τοῦ πουριτανοῦ. Πέρνει παρὰ πολὺ στὰ σοβαρὰ τὸ παιγνίδι τῆς ἠθικότητος. Τὸ παρακάνει μὲ τὴν ἠθικότητα, ὥπως λέγεται ὅτι μερικαὶ σχολαὶ τὸ παρακάνουν μὲ τὸ ποδόσφαιρον. Ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶνε εἰς θέσιν νὰ συναγωνισθοῦν μὲ αὐτόν, διότι μόνον τὰς περισσὰς ὥρας δύνανται νὰ θυσιάσουν εἰς τὴν ἠθικότητα, φρονοῦν ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιβραδύνῃ κάπως τὸ βῆμα.

Ἡ δύναμις ὅμως τοῦ αἰτήματος τούτου ὑπὲρ τοῦ ἐρασιτεχνικοῦ

πνεύματος εἰς τὴν ἠθικότητα ἐξασθενίζεται κάπως ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πολλοὶ ἐξ ἐκείνων, οἱ ὅποιοι τὸ προβάλλουν θέλουν οἱ ἴδιοι νὰ ἐπιδίδωνται εἰς κάτι ἐξ ἐπαγγέλματος. Ἐνδεχόμενον νὰ ἐπεδόθησαν ἐξ ἐπαγγέλματος εἰς τὸν ἀθλητισμόν, καίτοι δὲ φρονοῦν ὅτι ὁ Jonathan Edwards δὲν φέρεται ὅπως πρέπει, ἐξετάζων διαρκῶς τὴν κατάστασιν τῆς ψυχῆς του, οἱ ἴδιοι οὐχ ἤττον δὲν διστάζουν καθόλου νὰ τηροῦν ὅμοιον ἡμερολόγιον διὰ τὴν κατάστασιν τῶν μυόνων των. Ἡ δυνατὸν νὰ εἶνε ἐμπορευόμενοι καὶ νὰ ἤθελον νὰ μὴ εἶνε τόσο ἀυστηρὰ ἢ ἠθικότης διὰ τὸν καυμένον τὸν κουρασμένον ἔμπορον, ὁ ὅποιος ὅμως, εἶνε κουρασμένος διότι προσέχει τόσο πολὺ εἰς τὰς ἐμπορικὰς του ἐργασίας, εἰς τὸ ἐμπορικόν του συμφέρον. Οἱ κριτικοὶ οὗτοι θεωροῦν ὡς μὴ φυσιολογικὸν τὸ νὰ θέλη κανεὶς νὰ ἔχη ἰσορροπημένον πνευματικὸν λογαριασμόν, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου αἰσθάνονται ἀκατάσχετον ὁρμὴν νὰ ἔχουν ἐν τάξει τὸν τραπεζικόν των λογαριασμόν. Τὸ αὐτὸ δὲ ἰσχύει καὶ διὰ τὸν καλλιτέχνην ὁ ὅποιος εἶνε ὁ κριτικὸς ὁ ὅποιος περιφρονεῖ περισσότερον τὸν πουριτανόν. Ἄρνεῖται ἀπολύτως οἵανδήποτε ἠθικὴν πειθαρχίαν καὶ τάσιν πρὸς τελειοποιήσιν, ἄφοσιούται ὅμως μὲ ἀπειρον ὑπομονὴν εἰς τὸ νὰ γίνῃ κάτοχος τῆς ἰδίας ἑαυτοῦ τεχνικῆς.

Εἶνε κατὰ ταῦτα φανερόν ὅτι δὲν εἶνε τόσο ζήτημα ἔαν θὰ εἶνε κανεὶς ἀυστηρὸς ὅσον π ο ὐ θὰ εἶνε τοῦτο. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ εἶνε κανεὶς ἀυστηρὸς εἰς τὰ σπουδαιότερα καὶ κεντρικώτερα πράγματα· ὁ ἀθλητῆς δηλ. προκειμένου περὶ δρόμου μεθ' ὑψηλῶν ἐμποδίων, ὁ ἐμπορευόμενος προκειμένου περὶ κερδῶν, ὁ καλλιτέχνης προκειμένου περὶ μουσικῆς, ζωγραφικῆς ἢ ποιήσεως. Ἡ διαφορὰ ἀφορᾷ μόνον τὸ ζήτημα τοῦ τί εἶνε σπουδαῖον καὶ κεντρικόν, ὡς πρὸς αὐτὸ δὲ τὸ σημεῖον ὁ πουριτανὸς ὑπεστήριξε γνώμην ἢ ὁποία, ὁμολογουμένως, εἶνε τώρα κάπως ἀπηρχαιωμένη. Ἐθεώρει ὅτι ἡ ἠθικότης εἶνε τὸ σπουδαιότερον καὶ κεντρικώτερον ὄλων. Ὑπάρχει ἓνα σημεῖον εἰς τὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν ἐκάστου ἀνθρώπου εἰς τὸ ὅποιον παύει νὰ λειτουργῇ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀστείου. Ὅποιος εἶνε πουριτανὸς δυνατὸν νὰ μὴ ἀποδίδῃ σπουδαιότητα εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πράγματα, ἢ ἠθικὴ ὅμως δὲν ἐπιδέχεται ἀστειότητος. Ὁ πουριτανὸς ἐθεώρει, ὅσον ἀπίστευτον καὶ ἂν φαίνεται τοῦτο, ὅτι ἡ ἠθικότης εἶνε σπου-

δαιοτέρα ἀπὸ τὸν ἀθλητισμὸν καὶ τὸ ἐμπόριον ἢ ἀπὸ τὴν τέχνην. Ἐπίσνευεν ὅτι τὸ νὰ κατορθώσῃ κανεὶς νὰ διαπλάσῃ κυρίαρχον θέλησιν διὰ τῆς ὁποίας νὰ συμμορφώσῃ τὴν ζωὴν του πρὸς ὅ,τι θεωρεῖ ὅτι εἶνε τὸ μέσον διὰ νὰ γίνῃ δίκαιος, τοῦτο ἀπετέλει τὸ μόνον πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἦτο κατὰ βάθος περισσότερο παντὸς ἄλλου ἀναγκαῖον—πλέον ἀναγκαῖον ἀπὸ τὸ νὰ ὑπερπηδάῃ κανεὶς ἐμπόδια, ἢ νὰ συσσωρεύῃ ἀγαθὰ ἢ καὶ ἀπὸ τὸ νὰ δημιουργῇ κάλλος. Ἡ μᾶλλον ἐθεώρει ὅτι ὁ ἀθλητισμὸς, τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ καλλιτεχνία, θὰ ἔπρεπε νὰ κριθοῦν ἀπὸ τὴν συνείδησιν καὶ νὰ γίνουν δεκτὰ μόνον καθ' ὁ μῆτρον θὰ ἀπετέλουν μέρος τῆς ἐναρέτου ἐκείνης ζωῆς, τῆς τακτικῆς καὶ ὀλοκληρωμένης ζωῆς τοῦ προσώπου καὶ τῆς κοινωνίας ἣ ὁποία πρέπει νὰ βασιζέται ἐπὶ τῆς ἀρετῆς. Ἴσως νὰ ἔσφαλλε εἰς τὴν διαβάθμισιν τῶν σχετικῶν ἀξιῶν, ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει, διὰ νὰ ἐξαναγκασθῇ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν του, θὰ ἀπητοῦντο βαρύτερα πυροβόλα ἀπὸ ἐκεῖνα πού διέθετον οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἐπικριτῶν του.

Διατὶ ὅμως εἶνε τόσον μισητὴ ἡ ἰδέα τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ πουριτανὸς περὶ τῆς εὐθύτητος τοῦ ἑαυτοῦ του; Ἐπειδὴ, ὡς νομίζω, ὅλοι αἰσθάνονται ὅτι ἔχει δίκαιον, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ἀκατάλληλον. Κάθε ἀνθρώπος, ἐὰν πεισθῇ, θὰ ὁμολογήσῃ ὅτι ἀναγνωρίζει κάποιον κώδικα ἠθικῆς, θὰ παραδεχθῇ ὅτι ἔχει οὗτος λογικὴν προτεραιότητα ἀπέναντι τῶν ὁρέξεών του, καὶ θὰ ἀναγνωρίσει ὅτι πολλάκις παρεξέκλινε ἀπὸ τὸ αὐστηρῶς ὀρθόν. Κανεὶς ὅμως δὲν ἀγασπᾶ νὰ τοῦ ὑπενθυμίζουν διαρκῶς αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὅταν ἓνας πουριτανὸς εἶνε ἐκεῖ πλησίον ἔχει κανεὶς τὸ δυσάρεστον αἴσθημα τῆς παρουσίας κάποιου κατηγόρου. Δὲν τοῦ εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ ἐξακολουθήσῃ νὰ διασκεδάζῃ εἰς τὸ μέσον τῆς σοβαρότητος. Ὁ πουριτανὸς εἶνε σὰν τὴν νεκροκεφαλὴν εἰς μίαν ἐορτήν. Δὲν ἠμπορεῖ κανεὶς εὐκόλα νὰ τὸν ἀγνοήσῃ διότι ἡ παραινέσις του ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπικυροῦται ὑπὸ τῆς ἰδίας ἐνὸς ἐκάστου συνειδήσεως. Γνωρίζομεν ὅλοι ὅτι ἔχομεν τρωτὰ σημεῖα. Διὰ τοῦτο καὶ ὑβρίζομεν τὸν πουριτανὸν μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ τὸν ἀναγκάσωμεν νὰ φύγῃ, ἢ, ἂν ὄχι τοῦτο, τοῦλάχιστον νὰ ἀποστρέψωμεν τὴν προσοχὴν του καὶ νὰ τὸν θέσωμεν εἰς κατάστασιν

ἀμυνομένου ἐφιστῶντες τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τῶν ἰδίων του ἐλλείψεων.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ ἐπικρίσεις αἱ στρεφόμεναι κατὰ τοῦ ἠθικοῦ ζήλου τῶν πουριτανῶν εἶνε ἐνίοτε ἄκαιροι καὶ ἰσοδυναμοῦν μᾶλλον πρὸς ὁμολογίαν ἐνοχῆς αὐτοῦ τοῦ ἐπικρίνοντος, ἢ κριτικὴ ἢ θίγουσα τὸν ἠθικὸν οὕτως εἶπειν ἀθλητισμὸν τῶν πουριτανῶν εἶνε δικαιολογημένη. Τὸν πουριτανισμὸν τὸν ἀσχημίζουιν μονομέρεια καὶ παραμόρφωσις, ταυτέστιν ἐλαττώματα ἐκ παραλείψεων τόσον σοβαρὰ ὥστε νὰ ἰσοδυναμοῦν εἰς τὰς κρίσεις καὶ τὴν πρᾶξιν τῆς ἠθικῆς πρὸς θετικὰ ἐλαττώματα. Τὸ πλεόν κτυπητὸν αὐτοῦ ἐλάττωμα εἶνε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐξεδηλοῦτο πάντοτε εἰς τὸν ἀσκητισμὸν, ὃ ὁποῖος δὲν εἶνε παρὰ ἓνα ἄλλον ὄνομα διὰ τὸν ἠθικὸν «ἀθλητισμὸν». Ὁ ἀσκητὴς θεωρεῖ τὴν ἠθικὴν ζωὴν παρὰ πολὺ ἀφρημένως. Μεταχειρίζεται τὴν θέλησιν ὡς εἴαν νὰ ἦτο καὶ αὐτὴ ἓνα εἶδος μυὸς ὃ ὁποῖος εἶνε δυνατὸν νὰ ἐνισχύεται διὰ καθημερινῶν δόσεων. Δὲν κατορθώνει νὰ ἴδῃ ὅτι δὲν ὑπάρχει θέλησις ἢ ὁποία νὰ μὴ εἶνε θέλησις τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ πράγματος. Ἐν τῇ προσπαθείᾳ του νὰ ἀπομονώσῃ τὴν θέλησιν τὴν στερεῖ παντὸς περιεχομένου. Δημιουργεῖ ἓνα ψευδῆ δυαδισμόν μεταξὺ τῆς θελήσεώς του καὶ τῶν συγκεκριμένων κλίσεών του. Δὲν βλέπει ὅτι εἴαν ὁ ἀνηλεὴς του πόλεμος ἐναντίον τῶν ὁρμῶν του ἐπετύγγανε τοῦ σκοποῦ του, θὰ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ τὸν καταστρέψῃ καὶ τὸν ἴδιον ἐντελῶς, καὶ ὅτι ὁ ἀγὼν οὗτος εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχῃ, διότι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον, τέλος πάντων, θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐπιτύχῃ εἶνε νὰ φέρῃ ἀντιμέτωπα ἐν μέρος τοῦ ἑαυτοῦ του πρὸς τὸ ἄλλον. Ἀντὶ δὲ νὰ πραγματοποιήσῃ εἰρήνην καὶ ἁρμονίαν, τοῦναντίον καθιστᾷ σοβαρώτερον τὸν ἀνταγωνισμόν ὃ ὁποῖος ἤδη διαιρεῖ τὸν ἑαυτὸν του καὶ μεταβάλλει εἰς ἀφύσικα τέρατα τὰς ἀθῶας ὁρέξεις μετὰ τὰς ὁποίας εἶνε προικισμένος.

Ὅμοίως ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ του καὶ τῷ ζήλῳ του νὰ σφυρηλατήσῃ μίαν ἰσχυροτάτην καὶ ἐκτάκτως κοπτερὴν θέλησιν, ὃ πουριτανὸς λησμονεῖ τὸν τελικὸν σκοπὸν τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἓνα τόσον φοβερὸν ὄπλον. Ὁ τελικός του σκοπὸς εἶνε νὰ θέσῃ εἰς τὴν θέσιν των τὰς ὁρέξεις του, τὸ τοιοῦτον ὅμως ἐξυπακούει ὅτι καὶ αὐταὶ θὰ ἔχουν δικαίωμα νὰ διεκδικήσουν μίαν θέσιν. Ἔργον τῆς

ἠθικῆς θελήσεως εἶνε τόσον νὰ δημιουργήσῃ τόπον διὰ τὰς ὁρέξεις ὅσον καὶ νὰ περιορίσῃ αὐτὰς εἰς τὸν τόπον τοῦτον.

Εἶνε ἀληθὲς ὅτι πρέπει νὰ θραυσθῇ τὸ ἀνυπότακτον αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διὰ νὰ εἶνε δυνατόν νὰ ἀναπτυχθοῦν ἐν εἰρήνῃ. Ἡ θετικὴ αὐτὴ πρόβλεψις περὶ συγκεκριμένων ἀγαθῶν ἀπολαύσεων ἀποτελεῖ τὴν μόνην δικαιολογίαν διὰ τὴν ὑποταγὴν των, ἀφοῦ ἄλλως τε ἡ ἀπαίτησις τοῦ Θεοῦ νὰ ὑπακούουν εἰς αὐτὸν οἱ ὑπήκοοι του βασίζεται ἐπὶ τῆς προνοητικῆς αὐτοῦ ἀγάπης. Ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ματαίως ἀναζητεῖ κανεὶς εἰς τοὺς πουριτανοὺς εἶνε ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἐπιδίωξις τῶν φυσικῶν εὐχαριστήσεων. Ἡ σχετικὴ ἔλλειψις τοῦ στοιχείου τούτου εἶνε χαρακτηριστικὴ ἀδυναμία τοῦ πουριτανισμοῦ—ὅπως ἄλλως τε εἶνε χαρακτηριστικὴ ἀδυναμία γενικῶς τοῦ πουριτανισμοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν καθολικισμόν. Εἶνε σφάλμα ἠθικὸν καὶ ὄχι ἀπλῶς τακτικῆς τὸ νὰ ζητῇ κανεὶς παρὰ πολλὰ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. Ὅχι μόνον ἐξανίσταται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀλλὰ ἔχει καὶ δικαίωμα νὰ ἐξαναστῇ.

Ὅταν ἡ ἠθικὴ θέλησις ἀποχωρίζεται ἐντελῶς ἀπὸ τὸ φυσικὸν αὐτῆς περιεχόμενον, ὅταν ἐλευθεροῦται ἀπὸ πᾶσαν εὐθύνην ἀπέναντι τῶν ἀνθρωπίνων ὁρέξεων τὰς ὁποίας εἶνε προωρισμένη νὰ ἐξυπηρετῇ, φθάνει εἰς ἐντελῶς παράλογα ἀποτελέσματα. Ὅταν δὲν εὐρίσκεται εἰς σχέσιν πρὸς καμμίαν θετικὴν ἠδονὴν, ἐκτὸς ἀπὸ καμμίαν ὑπερφυσικὴν τοιαύτην τὴν ὁποίαν ἀπολαμβάνει κατὰ φαντασίαν ἐκ τοῦ μακρόθεν καὶ κατὰ δαλείμματα, τὴν ὁποίαν ὅμως σπανίως αἰσθάνεται πραγματικῶς, τότε κατ' ἀνάγκην θὰ ἀποπνέει ἀτμόσφαιραν σκότους καὶ ἀνησυχίας, ἢ θὰ εὐρίσκει εὐχαρίστησιν εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυτῆς ἄρνησιν. Ὑπερηφανεύεται διὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ ἑαυτοῦ της καὶ ἐπιδεικνύει αὐτὴν εἰς τὸν κόσμον. Ἐπειδὴ μετὰ λύπης στερεῖται τῶν φυσικῶν εὐχαριστήσεων καὶ ἠδονῶν προσποιεῖται, ἐν εἴδει ἀντιποίνων, ὅτι τὰς περιφρονεῖ. Ἀντὶ νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀθωότητα τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν μέχρις ὅτου ἀποδειχθοῦν βλαβερά, θεωρεῖ ταῦτα κατὰ τεκμήριον ὡς ἀνήθικα ἀφοῦ δὲν προῆλθον ἐξ αὐτῆς τῆς ἰδίας. Οὔτε ἄλλως τε τὰ ὑπέβαλε ποτὲ εἰς δικαίαν καὶ ἀμερόληπτον κρίσιν, ἀλλὰ τὰ ἔχει καταδικάσει μὲ συνοπτικὴν διαδικασίαν ὡς ἐὰν νὰ ἔλεγε: ὅ,τι δὲν προέρχεται ἀπὸ ἐμὲ εἶνε ἐναντίον μου.

Ὁ φανατισμὸς δύναται νὰ προσλάβῃ διαφόρους μορφάς, νὰ χρησιμοποιήσῃ διάφορα σύμβολα, νὰ διεγείρῃ διάφορα συναισθήματα, νὰ διατυπώσῃ διάφορους ἰδεολογίας· εἴτε ὅμως εἶνε ὁ πουριτανισμὸς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος ἢ ὁ κομμουνισμὸς καὶ ὁ φασισμὸς τοῦ εἰκοστοῦ, ὁ χαρακτηριστικὸς αὐτοῦ κίνδυνος εἶνε πάντοτε ὁ αὐτός. Τὰ μέτρα τὰ ὅποια λαμβάνονται διὰ νὰ προσδώσουν ἐπιρροὴν εἰς μίαν ὑπόθεσιν, διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν ὑπακοὴν εἰς τὴν κυριαρχίαν τῆς, γεννοῦν μίαν ἐπιλησμοσύνην καὶ μίαν ἀκαταλόγιστον παράβλεψιν τῆς συγκεκριμένης ὠφελιμότητος, ἐκείνης ἣ ὅποια κατ' ἀρχὰς συνίστα αὐτά, ἢ ἣ ὅποια ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτελεῖ τὸ μόνον πεδῖον εἰς τὸ ὅποιον κέκτῃνται ταῦτα μίαν ἠθικὴν δικαίωσιν.

Κατὰ περίεργον καὶ παράδοξον τρόπον ὁ ζῆλος τοῦ πουριτανοῦ ἀποφεύγει τὰς σοβαροτέρας δυσκολίας τῆς ζωῆς. Ἡ προσπάθειά του προσλαμβάνει τὴν μορφήν ἑνὸς εἴδους ἀκατεργάστου δυνάμεως μᾶλλον παρὰ τὴν μορφήν μίας ἐπιτηδειότητος. Αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας ὑπερνικᾷ εἶνε δυνάμεις μᾶλλον παρὰ περίπλοκοι περιστάσεις, δυνάμεις τὰς ὁποίας εἶνε δυνατόν νὰ ὑπερνικήσῃ μιὰ ὑλικὴ οἶονεὶ ὠθήσις τῆς θελήσεως καὶ μὲ σχετικῶς ὀλίγην διάκρισιν ἢ κατανόησιν. Ὁ πουριτανὸς θέλει μὲ ἐπιμονὴν μᾶλλον παρὰ ὅτι σκέπτεται μὲ ἐπιμονήν. Ὁμοίως καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ πουριτανοῦ νὰ εἶνε ἀκριβῆς συνεπάγεται τὸ ἐλάχιστον ποσὸν πνευματικῆς δυσκολίας. Ἡ καζουϊστικὴ ἐφαρμογὴ κανόνων, καὶ ἰδιαιτέρως κανόνων οἱ ὅποιοι εὗρισκονται κωδηκοποιημένοι καὶ καταχωρημένοι εἰς ἐπίσημα κείμενα, ἀποτελεῖ ἴσως τὴν ἀπλουστεράν μορφήν τῆς ἠθικότητος, διότι ἀπαιτεῖ ἐλάχιστα βήματα ἀπὸ τὴν σκέψιν. Πιθανὸν οἱ κανόνες οὗτοι νὰ εἶνε ἀντίθετοι πρὸς τὸ φυσικὸν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἡ ἐφαρμογὴ των νὰ ἀπαιτεῖ τὴν ὑπερνίκησιν πειρασμῶν· δυνατόν νὰ εἶνε δύσκολον νὰ κάμῃ κανεὶς ἐκεῖνο ποὺ πρέπει νὰ κάμῃ, τὸ νὰ ἀνακαλύψῃ ὅμως κανεὶς τὸ τί πρέπει νὰ κάμῃ εἶνε σχετικῶς εὐκόλον.

Μικρὸν μόνον μέρος τῆς ἠθικότητος εἶνε δυνατόν νὰ ἐξυπηρετηθῇ εἴτε δι' «ἀπλῆς ὑλικῆς δυνάμεως» εἴτε διὰ τῆς ἀμέσου ἐφαρμογῆς κανόνων. Ἡ ἀποχή, βεβαίως, καὶ ἡ ἀκρίβεια. Ἄλλ' ἡ ἐγκράτεια, ἡ φρόνησις, ἡ χρηστότης, ἡ φιλία, ἡ εὐτυχία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ εὐμένεια, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἡσυχία, ὅλα αὐτὰ εἶνε ἀγαθὰ τὰ ὅποια ἀπαιτοῦν κάτι

περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆν ὑπερνίκησιν, καὶ κατὰ περισσότερον ἀπὸ ἀπλῆν ἀγνότητα ψυχῆς ἢ εὐσυνειδησίαν. Ἄπαιτοῦν κατὰ τὸ ὅποιον εἶνε δυσκολώτερον καὶ ἀπὸ τὰ δύο, δηλαδή περίνοιαν ἢ κρίσιν. Αἱ μέγιστα ἠθικαὶ δυσχέρειαι εἶνε ὅμοιαι πρὸς τὰς δυσχερείας τῆς τέχνης, ἀπαιτοῦσαι ἱκανότητα μᾶλλον παρὰ ἀκρίβειαν ἢ δύναμιν. Καὶ πάλιν—ὁ πλήρης ἀποχωρισμὸς ἑνὸς στοιχείου τῆς ἠθικῆς ζωῆς ἀπὸ τὸ λοιπὸν τοῦ περιβάλλοντος ὁδηγεῖ εἰς τὴν κατάπτωσίν του. Ἡ δύναμις τῆς θελήσεως ἅμα χωρισθῆ ἔντελῶς ἀπὸ τὴν τέχνην τῆς περιεσκεμμένης ἐφαρμογῆς αὐτῆς φέρει πρὸς ἓνα εἶδος βαναυσότητος· οἱ δὲ κανόνες ἅμα ἀποχωρισθοῦν ἀπὸ τὸν σκοπὸν ὃ ὅποιος τοὺς δικαιολογεῖ καὶ τοὺς ἐρμηνεύει φέρουν πρὸς ἓνα εἶδος σχολαστικισμοῦ.

Ἐὰν ὅμως εἶνε ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ἐκθέσωμεν τὰ ἐλαττώματα τοῦ πουριτανοῦ, εἶνε ἐπίσης ὀρθὸν καὶ δίκαιον νὰ ἐνθυμηθῶμεν καὶ τὰ ἀντίθετα ἐλαττώματα τὰ ὅποια ἀντιμετώπισε, καὶ ἐνθυμούμενοι αὐτὰ νὰ αἰσθανθῶμεν κάποιαν συμπάθειαν πρὸς τὴν ὑπερβολικὴν ἀντίδρασιν τοῦ πουριτανοῦ. Ἐναντι τῶν ἀντιπάλων του ἠσθάνετο σχεδὸν ἀκριβῶς ὅπως τὴν σήμερον αἰσθάνεται ὁ νέος ἀθλητῆς ἔναντι τῶν νωθῶν ἢ ἔναντι τῶν παραλελυμένων μὲ τὴν παχειὰ κοιλιὰ καὶ τοὺς μαλακοὺς μῦς. Ἡ ἠθικὴ «ἀδυναμία», εἴτε αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ἀνίσχυρον θέλησιν εἴτε εἰς τὴν βιαιότητα τῶν συναισθημάτων, μεταφράζεται ἀπὸ ἐποχῆς εἰς ἐποχὴν κατὰ διάφορον τρόπον. Ὁ πουριτανὸς τοῦ δεκάτου ἑβδόμου αἰῶνος εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ «ἐνισχύσῃ τὸν χαρακτήρα εἰς ἐποχὴν χαλαρώσεως». Ἄντεπροσώπευε τὸν «ἀνημμένον φανὸν» καὶ τὴν «σφιγμένην ζώνην», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν μαλθακότητα, παραλυσίαν καὶ ἀπρονοησίαν τῆς ἐποχῆς του.⁽¹⁾ Τὸ ὅτι αἱ ἐπιθέσεις τοῦ ἀπηνυθύνθησαν εἰδικῶς ἔναντιον τῆς μέθης, τῆς παραλυσίας καὶ παραφθορᾶς τῶν ἠθῶν, τῆς βιαιότητος τῶν σπόρ, τῆς ἀκολασίας κατὰ τὰς ἀπόκρεω καὶ κατὰ τὰς ἐορτάς, κατὰ τοῦ χοροῦ καὶ τῆς χαρτοπαιξίας, εἶνε ἀπὸ ὠρισμένης ἀπόψεως ἓνα ἐντελῶς τυχαῖον ἱστορικὸν γεγονός. Δυνατὸν τὰ ἀνωτέρω νὰ ἐξηκολούθησαν ἢ νὰ μὴ ἐξηκολούθησαν νὰ ἀποτελοῦν τὰ πλέον καταφανῆ συμπτώματα ἀδυναμίας. Ἐὰν δὲν ἐξηκολούθησαν τότε ἀντικα-

1) Edward Dowden Πουριτανισμὸς καὶ Ἀγγλικανισμὸς Λονδῖνον, 1910, σελ. 15, 16.

τεστάθησαν ὑπὸ ἄλλων. Πάντοτε θὰ ὑπάρχει κάποιον εἶδος παραλυσίας, κάποιον χιλάρωσιν, κάποιον στενότητος ἀντιλήψεων, ἢ μὴ περιορισμὸς τῶν παθῶν, κάποιον στενή φροντὶς μόνον διὰ τὴν ἄμεσον ἀπόλυσιν, κάποιον ὑπέρμετρος ἐπίδοσις εἰς τὰς φυσικὰς ἡδονάς. «Ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἐπιείκεια» εἶνε ἔκφρασις μομφῆς καθ' οἰονδήποτε κώδικα ἠθικῆς, ἀφοῦ ἔχει τὴν σημασίαν ἀδιαφορίας ἢ ἀντιστάσεως πρὸς τὸν κώδικα ὡς τοιοῦτον, ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν εἶνε οὗτος. Κατὰ συνέπειαν ὁποῖος κηρύσσει τὸν πόλεμον εἰς τὸν πουργανισμὸν εἶνε ἀνάγκη νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὅτι οὕτω πράττων παρέχει βοήθειαν καὶ ἐνίσχυσιν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ πουργανισμοῦ, οἱ ὅποιοι ἀπὸ ὠρισμένης ἀπόψεως εἶνε καὶ ἰδιοὶ τοῦ ἐχθροῦ.

Βλέπομεν λοιπὸν ὅτι ὁ «ἀθλητισμὸς» τοῦ πουργανισμοῦ περιλαμβάνει ἓνα σπινδαῖον στοιχεῖον ἠθικῆς ἀληθείας, τόσον ὅσον ἀφορᾷ ἐκεῖνα τὰ ὅποια ὑπερασπίζεται ὅσον καὶ ἐν σχέσει πρὸς ὅσα ἔρχεται εἰς ἀντίθεσιν. Καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σφάλματά του, τόσον αἰ θετικαὶ αὐτοῦ ἐνέργειαι ὅσον καὶ αἱ παραλείψεις του εἶνε ἀποτελέσματα μίσης καὶ ὑπερβολικῆς διαπιστώσεως ἀληθειῶν. Πολὺ δικαίως, συνεπῶς, θὰ εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὅτι χρησιμεύει ὡς σύμβολον ἐκείνου εἰς τὸ ὅποῖον ἰδιαιτέρως ἀφιέρωσε τὸν ἑαυτὸν του καὶ χάριν τοῦ ὁποίου ἐθυσίασεν ἄλλας συμπληρωματικὰς ἀληθείας. Ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὑπάρχει ἀνάγκη συγκεκριμένων ἱστορικῶν συμβόλων διὰ τὴν κοινωνικὴν ἀποτελεσματικότητά τῶν ἠθικῶν ἀληθειῶν, ποῖον ἱστορικὸν πρόσωπον θὰ παρεῖχεν καταλληλότερον ἱστορικὸν σύμβολον μίσης ἀληθείας, ἀπὸ ἐκεῖνο τοῦ ὁποίου τὸ σφάλμα ἐνέκειτο εἰς τὸ ὅτι κατέστησε ταύτην ἀφηρημένην ἔννοιαν; Τὸ νὰ χρησιμοποιήσωμεν λοιπὸν τὸν πουργανισμὸν δὲν ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὴν σώφρονα κρίσιν ἢ ὅποια ἀποκαλύπτει τὰ ἐλαττώματά του. Ὁ συμβολισμὸς δὲν εἶνε σώφρων κρίσις. Εἰς τὴν φύσιν τοῦ πράγματος ἔγκειται νὰ εἶνε μία ἀπλοποίησις καὶ καθυπόταξις τῆς συγκεκριμένης περιπλόκου καταστάσεως πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ γίνῃ καταφανὴς μία ἠθικὴ. Ἡ μονομέρειά του ὑπερνικᾶται διὰ τῆς χρήσεως ἄλλων συμβόλων. Ἡ λατρεία τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Ἄρεως ἐμετριάζετο διὰ τῆς λατρείας τῆς Ἄθηνᾶς, τῆς Ἀφροδίτης καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος. Τὸ ἠθικὸν πάνθεον ἐν

τῷ συνόλω του διορθώνει τὰς μονομερεῖς λατρείας τῶν θεοτήτων αἱ ὁποῖαι τὸ ἀποτελοῦν.

Ἐπιπλέον εἶνε τὸ καταλληλότατον σύμβολον μίας ἰσχυρᾶς ἠθικῆς θελήσεως καὶ μίας λεπτολόγου ἀκριβείας εἰς τὸν κανονισμόν τῆς συμπεριφορᾶς.

Ἐπιπλέον εἶνε τὸ καταλληλότατον σύμβολον μίας ἰσχυρᾶς ἠθικῆς θελήσεως καὶ μίας λεπτολόγου ἀκριβείας εἰς τὸν κανονισμόν τῆς συμπεριφορᾶς.

Ἐπιπλέον εἶνε τὸ καταλληλότατον σύμβολον μίας ἰσχυρᾶς ἠθικῆς θελήσεως καὶ μίας λεπτολόγου ἀκριβείας εἰς τὸν κανονισμόν τῆς συμπεριφορᾶς.

Ἐπιπλέον εἶνε τὸ καταλληλότατον σύμβολον μίας ἰσχυρᾶς ἠθικῆς θελήσεως καὶ μίας λεπτολόγου ἀκριβείας εἰς τὸν κανονισμόν τῆς συμπεριφορᾶς.

1) Sherman, Stuart P.: The Genius of America, Νέα Ὑόρκη, 1923, σελ. 75.

καὶ τὰς ἐπαναστάσεις τὰς ὁποίας ἐπροκάλεσεν ἡ θρησκευτικὴ μεταρρυθμίσις ἔπαιξε τὸν ρόλον πολιτικοῦ ἀνδρός καὶ στρατιώτου. Ἀπὸ αὐτὴν τὴν σχολὴν τῆς πειθαρχίας προῆλθον ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι διεκρίθησαν εἰς τὸ νὰ ἐκτελοῦν ὅ,τι εἶχον ἀποφασίσει νὰ πράξουν, παρ' ὅλους τοὺς πειρασμοὺς καὶ τὰ ἐμπόδια — ἄνθρωποι ὡς ὁ Γουλιέλμος ὁ Σιωπηλὸς, ὁ Ναύαρχος Coligny, ὁ John Knox, ὁ Oliver Cromwell καὶ ὁ John Milton. Οἱ πουριτανοὶ προσέδωσαν εἰς τοὺς Ἀγγλικούς καὶ Ἀμερικανικοὺς θεσμοὺς ἓνα χαρακτῆρα ἀνδρικοῦ θάρρους, αὐτοπεποιθήσεως καὶ σοβαρότητος. Οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἀπεβίβασθησαν εἰς τὴν Νέαν Ἀγγλίαν εἰς τὰ 1620 καὶ εἰς τὰ 1630 ἐχορησιμοποίησαν τὴν ἠθικὴν των θέλησιν διὰ νὰ καθυποτάξουν μίαν ἀγροίαν ἡπειρον. Ἴσως νὰ ζῶμεν ἀκόμη καὶ σήμερον ἀπὸ τὰ ἀποθέματα τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τὴν ὁποίαν ἐκεῖνοι ἀπεταμίευσαν.
